

UTRECHTSE SCHOLEKSTERS IN DE KIJKER

Marc van Leeuwen

Vanaf het broedseizoen 2009 draai ik mee met het landelijke kleurringonderzoek voor scholeksters. Dit populatieonderzoek aan individueel gemerkte scholeksters is een samenwerkingsverband tussen SOVON, NIOO, IMARES en de Rijksuniversiteit Groningen. Het project is al ruim dertig jaar geleden opgezet op Schiermonnikoog. Aanvankelijk werden er vooral op de Waddeneilanden scholeksters gekleurringd, maar in het kader van de Deltawerken zijn er in de jaren tachtig in Zuid-Holland en Zeeland door Rob Lambeck duizenden scholeksters gevangen en gemerkt, zowel met metalen ringen van het Vogeltrekstation Arnhem als met kleurringen. Doel hiervan was onderzoek te doen naar de effecten van de ingrepen op de deltanatuur. Nadeel van dit project was dat de vogels niet individueel gekleurringd zijn, maar in cohorten. Desalniettemin heeft dit veel informatie opgeleverd. Ik ving in Utrecht recent twee exemplaren uit die tijd! De vogels waren beide minstens 27 jaar oud en hadden gewoon nog nesten.

Kleurringen in Utrecht

Voor Utrecht is er vanaf 2009 sprake van een nieuw initiatief om scholeksters te kleurringen. Aanleiding waren vooral de alarmerende berichten over de achteruitgang van deze soort (Ens 1994).

Scholekster RG-WNCB - Marc van Leeuwen

Ik wilde een bijdrage leveren aan onderzoek dat hopelijk vroeg of laat tot maatregelen leidt die de achteruitgang kunnen stoppen. Ook ben ik benieuwd naar de gevolgen van het meer en meer opdaken broeden van de scholekster. Het Utrechtse onderzoek kan een hele nieuwe dimensie geven aan het langlopende landelijke onderzoek omdat de andere deelprojecten "kustbroeders" betreft en er in het binnenland nooit eerder op deze manier onderzoek naar is gedaan. Overigens is er rond Assen ook een ringgroep mee gestart en wordt er sinds 2013 in Zuid- in het binnenland gevingd.

Methode

Ik maak voor het Utrechtse project gebruik van het bestaande kleurringensysteem van SOVON en het invoerprogramma Wadertrack. Alle waarnemingen kunnen hiermee, ook door derden, on-line worden ingevoerd. Ervaren waarnemers heb-

ben de mogelijkheid om hun waarneming via de korte notatie in te voeren, maar het is in veel gevallen handig om de "kleurcodekiezer" te gebruiken, die de lange (BTO) notatie aanmaakt. Deze wordt gekoppeld met het individu en daarmee ook met de korte notatie voor dat individu. Het programma is gebruiksvriendelijk en geeft direct het overzicht van de levensloop van de vogel.

Scholekster LB-GJOY - Marc van Leeuwen

Bij dit kleurringsysteem zit er aan elk onderloopbeen een relatief grote kunststof kleurring met een letter. Niet alle letters worden gebruikt om verwarring te voorkomen, bijvoorbeeld wel "N", maar geen "M", en geen "O" maar "Q". Deze combinaties raken gaandeweg op en het is mogelijk dat de komende jaren cijfers en/of streepjescodes hun intrede doen. Streepjescodes zijn op de Wadden ook al eerder gebruikt. Aan het bovenbeen bevindt zich een kleinere kleurring zonder code. Deze is echter wel van belang voor het vaststellen welke vogel het betreft.

Aan het andere bovenbeen is een stalen ring aangebracht van het Vogeltrekstation. Deze ring maakt geen onderdeel uit van de code, maar het is voor de duidelijkheid wel goed als deze wordt genoteerd. Omdat de vogels ook in het buitenland opduiken, is gekozen voor een internationale notatie (bijv. zwart = B van black, geel = Y van yellow). Het maken van foto's waarop de ringen zichtbaar zijn, is een waardevolle methode gebleken om waarnemingen vast te leggen en vergissingen uit te sluiten. Een enkele keer komt het voor dat er bij het aanleggen links-rechts verwisselingen optreden, en dan is het goed als het gedocumenteerd is, zodat de waarnemingen later toch kunnen worden gekoppeld aan het goede indi-

vidu. We doen dat in principe ook meteen bij het aanleggen van de ringen. Jonge vogels die nog te klein zijn voor de complete "versiering" worden alleen van een stalen ring van het Vogeltrekstation Arnhem voorzien met het idee ze mogelijk later in het seizoen alsnog met kleurringen uit te rusten. Dat lukt niet altijd, maar geeft de mogelijkheid het individu, desnoods jaren later, bij hervangst alsnog te koppelen aan broedplaats en -jaar.

Jonge vogels die in principe groot genoeg zijn om geringd te worden, worden met de hand gevangen. Daarvoor is een goede conditie van de ringer een pré, want de nestvlinders zijn zeer rap en buitengewoon wendbaar. Ze hebben van hun burens, de hazen, goed afgekeken hoe je haken kunt slaan!

Adulten worden op het nest gevangen met zogenaamde tuimelkooien. De kooien worden niet langer dan maximaal een uur bij het nest geplaatst. Vaak lukt het vangen binnen een half uur en het komt soms voor dat beide partners achter elkaar de kooi in lopen.

Interessante terreinen

Hoewel er in verschillende gebieden, verspreid over de provincie (onder meer Hoogland, Lopikerwaard en De Venen), scholeksters gekleurringd zijn, concentreert de inzet zich de laatste jaren vooral in de gemeentes Houten en Bunnik.

"Drie op een rij" bij de Rietplas - Marc van Leeuwen

Door een hoge ringdichtheid te bewerkstelligen, is het aflezen een dankbaar tijdverdrijf. Dat levert dus veel meer terugmeldingen op. Zo zijn er bij een "soos" bij Houten in een groep van 130 vogels meer dan 10 afgelezen. Deze soos, op een onbegroeid eilandje in de Rietplas, midden in de bebouwde kom van Houten, is in het voorseizoen een dankbare waarneemplek. Sozen zijn plaatsen waar scholeksters voorafgaand aan het bezetten van de broedterritoria in groepen verzamelen.

jonge vogels aanwezig die nog niet aan het broedproces deelnemen. Ook bij de plas bij Laagraven zijn in het vroege voorjaar aantallen (gekleurringde) scholeksters te zien. En zo zijn er ongetwijfeld meer locaties waar kleurringen zijn af te lezen, overigens niet alleen van scholeksters. Ook grutto's en buitenlandse kokmeeuwen worden hier afgelezen. Het onderzoek bij Bunnik en Houten is extra interessant geworden omdat een groot deel ervan sinds 2012 plaatsvindt op terreinen die in gebruik zijn bij het bedrijf Sempervirens. Hier worden op tientallen hectaren "groene daken" gekweekt met onder andere saxifraga en sempervirens plantjes. Het bedrijf biedt

volledige medewerking. Doordat het om extensief grondgebruik gaat en de velden in juni en juli uitbundig bloeien, is hier een eigen biotoop ontstaan. In de bloeitijd zoemt het er letterlijk van de insecten en volgens de beheerder eten de scholeksters ook heel wat emelten. We hebben geen statistische berekeningen gedaan, maar het lijkt er op dat op deze terreinen meer weidevogeljongen vliegvlug worden dan op de regulier beheerde weilanden. Ook vanuit de omringende maisvelden komen scholeksters met grote pullen op de sempervirens foerageren. Irrigatiegreppeltjes in het terrein geven de jonge vogels dekking.

Ook het fenomeen "dakbroeders" is een interessante ontwikkeling. Meestal broeden scholeksters op platte grinddaken. Het is verbluffend op wat voor minimaal ogende groenstrookjes op bedrijfsterreinen ze hun voedsel weten te vinden. Op de daken hebben ze wel hun eigen problemen. Er zijn weliswaar geen vossen, maar wel luchtaanvallen van andere vogels die een ei of kuiken lusten. Hete dagen kunnen op een dak ook slachtoffers eisen. En helaas vallen de jongen soms te pletter, want er zijn maar weinig daken waar een hoge rand omheen zit. Voor het onderzoek is het vaak lastig om te bepalen op welk dak de vogels precies broeden en vervolgens te achterhalen bij wie er toestemming gevraagd moet worden om het dak te betreden. Bovendien wordt toestemming nogal eens geweigerd (zoals bijvoorbeeld bij het UMC).

Resultaten

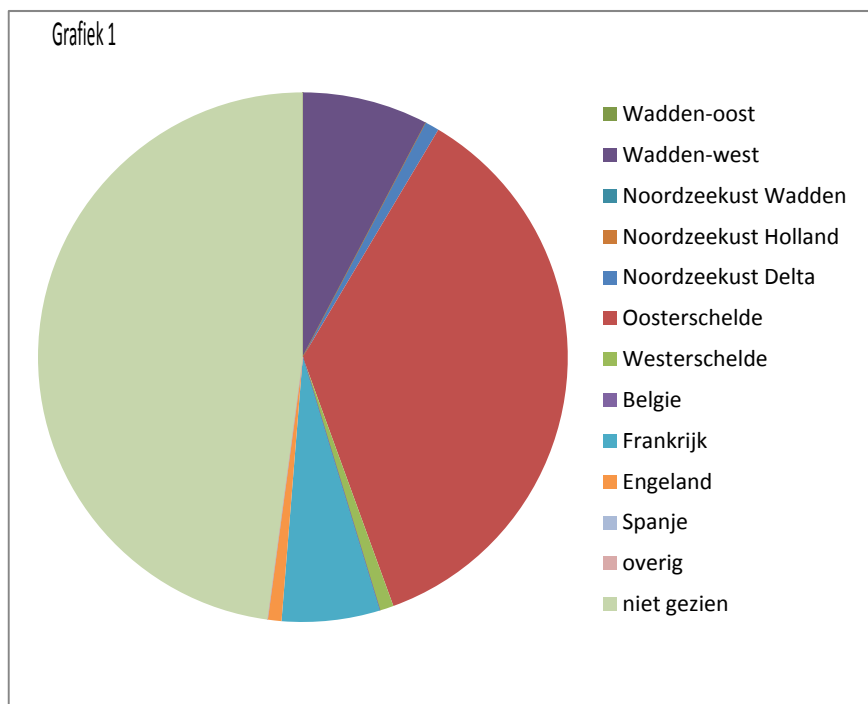
Sinds 2009 zijn er 173 scholeksters van kleurringen voorzien in de provincie: 117 adulte vogels en 56 jongen. Van 34 vogels is na het ringen nooit meer iets vernomen. Onlangs werden er vanuit wintergebieden toch twee gemeld waar enige jaren geen zicht meer op was. Je weet nooit waar ze in de tussentijd geweest zijn. Drie vogels zijn dood teruggemeld. Waarschijnlijk zijn er meer slachtoffers, want een deel sterft onopgemerkt. Zeker van jonge vogels is bekend dat er meer uitval is. Van een nest van drie tot vier eieren komen bij uitzondering meer dan twee jongen groot, meestal zelfs maar één (eigen observaties). Maar scholeksters kunnen behoorlijk oud worden, dertig tot veertig jaar komt voor (zie tabel 1). Dat is natuurlijk een uitzondering, maar een jaar of 25 is niet ongewoon. Het blijft dus altijd mogelijk om zelfs na 25 jaar een melding te krijgen van een vogel die al die tijd "onder de radar" is gebleven.

<i>soort</i>	<i>land</i>	<i>leeftijd</i>	
scholekster	D	43 jaar en 4 maand	gedood door roofvogel
scholekster	GB	36 jaar en 11 maand	dood gevonden

Tabel 1. Top 2 uit de "Euring longevity list" van Roland Staav (†)

Tot nu toe is de verste terugmelding die van een adulte vogel die ik in mei 2011 ringde bij Bunnik (LB-GJOS). In augustus en september van dat jaar zat de vogel lekker op het Ile de Oleron in Zuid-Frankrijk. Dat is in rechte lijn 840 kilometer van Bunnik. Gaan we er vanuit dat LB-GJOS de kustlijn volgde, dan vloog hij grofweg 1240 km. In 2012-2013 en 2014 was de vogel terug bij Bunnik. In totaal is deze vogel nu 22 maal teruggezien. Helaas niet meer in Frankrijk.

Uit Noord-Frankrijk (Bretagne en Normandië) zijn nog vijf waarnemingen van Utrechtse vogels gemeld, en ook in Engeland is een waarneming bij de Theemsmonding gedaan. De meeste scholeksters van hier overwinterden de afgelopen jaren echter aan de kusten van de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden. Waarom sommige vogels er voor kiezen om na de broedtijd noordelijk te gaan en andere zuidelijk is (nog) onduidelijk. Het zou interessant zijn om te ontdekken of daar aangeleerd gedrag of erfelijkheid een rol spelen. Komen de voorouders of daar bepaalde vogel oorspronkelijk uit de Delta, of uit de Wadden? Zit die informatie dan nog in de vogels "opgeslagen"? Het lijkt er in ieder geval op dat de jongen niet met de ouders meevliegen naar de overwinteringsgebieden. Op dit moment zijn er van daar geen waarnemingen van "families".

Winterwaarnemingen van adulte Utrechtse scholeksters, dus buiten het broedgebied. N = 117; niet gezien = 56 (<50%).

In mijn onderzoeksperiode is nog geen echt extreme winter voorgekomen. Het is interessant om te zien waar ze bij extreme omstandigheden gaan opduiken. Lang niet alle adulte vogels worden waargenomen nadat ze geringd zijn. Dat heeft zeker ook te maken met het "waarnemerseffect". Zo worden de meeste scholeksters van Utrecht afgelezen door collega-ringers die zelf ook actief zijn op de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden. Scholeksters die overwinteren op plaatsen

waar geen waarnemers zijn, kunnen jarenlang “onder de radar” blijven. Veel adulte vogels worden in de jaren na het ringen dan wel weer teruggezien op de broedplekken. Jonge vogels keren vaak pas na drie tot vier jaar terug op de plaatsen waar ze geboren zijn. Zo kan het gebeuren dat een vogel een paar jaar niet meer gezien is en dan toch weer opduikt.

We hebben nog niet kunnen vaststellen dat jonge vogels uit de eerste ringjaren terug waren om te broeden. Wel zijn er in 2014 voor het eerst twee in de broedtijd bij Houten en Bunnik waargenomen, maar die kwamen waarschijnlijk alleen maar verkennen. Van Waddeneilanden is bekend dat sommige vogels pas na jaren gingen deelnemen aan het broedproces. Ze moesten daarvoor wachten op openvallende plekken of kozen voor inferieure nestplaatsen (Ens 1994, van de Pol 2006).

Mitsen en maren

Enkele scholeksters zijn een kleurring kwijtgeraakt en vliegen dus rond met een incomplete combinatie. Dit maakt verwisseling met andere vogels mogelijk. Op de broedlocaties zal dat in het algemeen nog te compenseren zijn, want scholeksters zijn (zonder verstoring) vrij trouw aan hun broedplaatsen. Door de koppeling aan een bekende partner is dan toch de individuele vogel herkenbaar. Vaste waarnemers herkennen hun vogels op die manier. Op de winterlocaties is dat niet mogelijk. Soms lukt het echter om de metalen ring af te lezen zodat de koppeling toch gemaakt kan worden.

Winterwaarnemingen van Nederlandse scholeksters zijn bekend uit Frankrijk en Spanje. Zelf las ik ooit een Italiaanse scholekster af in Marokko. Ze kunnen dus hele afstanden afleggen. Daarbij lopen ze een aanzienlijk risico om te worden afgeschoten. Al in de Sommedelta in Frankrijk staan grote aantallen jagershutten.

Literatuur

Ens, Bruno J., De Carrière-beslissingen van de Scholekster *Haematopus ostralegus*, *Limosa* 67 (1994): 53-67.

Pol, Martijn van de, State-dependent life-history strategies, A long-term study on oystercatchers, proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, Groningen 2006.